

פרשת אחרי מות: כמה מתפללים צריך כדי להתחיל חזרת הש"ץ

פתיחה

בעקבות הקורונה וסגירת בתי הכנסת, נוצר מצב שאנשים רבים מתפללים ברחוב במניינים ארעיים. שבוע שעבר עסקנו בשאלה האם אומרים ברכת שבע במניין שברחוב, ולפני שלושה שבועות עסקנו במה יעשה ציבור שפספס קריאת התורה. השבוע נעסוק בשאלה נוספת שהתעוררה בגלל המניינים המצומצמים, לכמה מתפללים יש לחכות בשביל להתחיל חזרת הש"ץ.

פריסה על שמע

הגמרא במסכת מגילה (כג ע"ב) כותבת שאין פורסים על שמע בפחות מעשרה אנשים. **רש"י** (ד"ה אין) ו**תוספות** (ד"ה ואין) ביארו, שהגמרא פוסקת שבמקרה בו עשרה התפללו ביחידות ולא אמרו קדיש וקדושה ניתן לפרוס (= לחתוך) את התפילה, ואחד מהם יאמר רק קדיש, ברכו, ברכה ראשונה של קריאת שמע, ומיד יתחיל בחזרת הש"ץ, וכך ישלימו את הקטעים שלא אמרו.

הרדב"ז (ד, רמא) חלק וסבר, שכשם שבברכת המזון לא ניתן לצרף לזימון שלושה אנשים שבירכו כבר ברכת המזון, כך בהלכות תפילה לא ניתן לצרף עשרה אנשים שהתפללו כבר. משום כך לשיטתו, כדי שניתן יהיה לפרוס על שמע, צריך שאחד מהעשרה לא התפלל כלל.

מחלוקת הראשונים

להלכה פסק **השולחן ערוך** (טו, א) כדעת רש"י, שגם אם כל העשרה התפללו הם יכולים לפרוס על שמע. **הח"י אדם** (משנה ברורה שם) חלק וסבר שהלכה כדעת הרדב"ז, ושצריך שלפחות אחד מהם לא התפלל כלל. נחלקו האחרונים, מה הדין כאשר חלק מהעשרה כבר שמעו קדיש וקדושה, האם בכל זאת מותר לפרוס על שמע בשביל שאר המתפלל שלא שמעו:

א. **הרמב"ם** (תפילה ח, ד) כתב שאפשר להסתפק גם בששה שלא שמעו, וכן מופיע במסכת סופרים (י, ז). אסמכתא לדבריו הביאו מהפסוק בשופטים בו כתוב "בפרוע פרעות בישראל, בהתנדב עם ברכו ה'". המילה ברכו היא המילה השישית - רמז לכך שבמקרה בו שישה אנשים שלא שמעו ברכו אפשר לומר למענם. ובלשוננו:

"וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים, ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין, ושליח ציבור אחד מהם, ואפילו היו מקצתן שכבר התפללו ויצאו ידי חובתן משלימין להם לעשרה והוא שיהיו רוב העשרה שלא התפללו, וכן אין אומרים קדושה ולא קוראין בתורה ומברכין לפניה ולאחריה ולא מפטירין בנביאים אלא בעשרה."

ב. **תוספות** (מגילה שם) חלקו וכתבו, שאפילו בשביל שלושה אנשים מותר לפרוס על שמע. את הפסוק שהביאו לראייה לרמב"ם פירשו, שכבר כאשר אומרים את שלוש המילים הראשונות: "בפרוע פרעות בישראל" ניתן להבין שלא אמרו קדושה וברכו, שהרי משמע שמדובר באנשים שלא עשו כהוגן (ולא התפללו עם כולם), ואז יתנדב שאר העם שכבר התפלל ('בהתנדב עם') לברך איתם.

ג. **רש"י** (מובא בתוספות) בדעה המקילה ביותר כתב, שאפילו בשביל אדם אחד שלא שמע קדושה וברכו מותר לפרוס על שמע, וכן כתב **תרומת הדשן** (מובא בבית יוסף טו) שנהגו העולם. על בסיס שיטה זו כתב **המשנה ברורה** (שם, ו), שאם יש אחד שאיחר למעריב, הוא יכול לומר ברכו (וייתכן שאפילו קדיש שלפני מעריב), ושאר המתפללים ששמעו כבר יענו לדבריו.

מהי תפילה בציבור

להלכה פסק **השולחן ערוך** (טו, א), שלכתחילה רק עבור ששה אנשים שלא התפללו מותר להגיד ברכו וקדושה וכדעת הרמב"ם, ובדיעבד ניתן אפילו עבור אדם אחד וכדעת רש"י (וכאמור לדעת הרדב"ז צריך שאחד מהם עוד לא התפלל כלל). נחלקו הפוסקים האם דין זה נכון גם כדי שהתפילה תחשב תפילה במניין, וניתן לצרף אנשים שכבר התפללו:

א. **הדרכי משה** (טו) כתב, שכשם שבקדיש ובקדושה אפשר להסתפק בשישה שלא שמעו, מכיוון ש'רובו ככולו', כך כדי שתפילה תחשב תפילה בציבור, די בששה אנשים שלא התפללו (שהרי שניהם דבר שבקדושה). כך עולה גם מדברי **הרמב"ם** (תפילה ח, ד), וכן פסקו להלכה **המשנה ברורה** (טו, נ) ו**המנחת יצחק** (ט, י).

אמנם לכאורה, הרי כפי שראינו בקדיש ובקדושה אפשר בדיעבד להסתפק באדם אחד שלא התפלל, אם כן גם בשביל שתפילה תחשב בציבור לכאורה אפשר להסתפק באדם אחד שלא התפלל. למרות זאת אין הדבר כך, ובטעם החילוק הסביר **שולחן ערוך הרב** (טו, ה) שהתפילה צריכה להיות 'בציבור', וציבור זקוק לפחות לששה שלא התפללו. ובלשוננו:

"אף על פי שאפילו יחיד שלא שמע קדושה יכול לירד לפני התיבה ולחזור ולהתפלל כל התפילה בשביל הקדושה, מכל מקום אם לא התפלל עדיין אין לו להתפלל בלחש תחלה אלא אם כן יש ששה שהם רוב מנין שלא התפללו עדיין שאז הם כמו צבור גמור, אבל בפחות מששה שלא התפללו לא יתפלל הש"ץ בלחש תחילה."

ב. **המהר"י מינץ** (טו' טו) חלק וכתב, שאם עשרה התפללו וסיימו את התפילה, ובאו אחר כך עשרה נוספים, יכולים העשרה החדשים להתפלל. מתוך דבריו הבין הדרכי משה, שדווקא כאשר נכנסו עשרה אנשים חדשים אפשר להתפלל, אבל אם נכנסו פחות מכך - הם לא יכולים לצרף למניין את האנשים שכבר התפללו.

הרב משה פיינשטיין (אג"מ א, כח - ל) גם צעד בשיטה זו ונימק, שבניגוד להלכות סוכה (לדוגמא) שהתורה לא כתבה מהגודל הסכך הנצרך ולכן ניתן להסתפק ברוב כיוון שרוב ככולו, 'ציבור' מורכב דווקא מעשרה אנשים לא שייכים כאן דיני רוב, וכפי שבפסח לא אוכלים רוב כזית מצה, כיוון שהתורה הצריכה כזית מצה בדווקא.

בקדיש ובקדושה לעומת זאת מספיק שיהיו עשרה שחלקם כבר יצאו ידי חובה, מכיוון שאין כאן עניין ליצור משהו ציבורי, והיחיד שלא יצא ידי חובה הוא העומד במרכז. הסיבה שבכל זאת הצריכו שיהיו עשרה בזמן האמירה היא, שיש תנאי שבכל דבר שבקדושה צריכים עשרה אנשים, אבל הם לא צריכים להיות מהותית חלק מהעניין. ובלשוננו:

"בדבר אם תפילה בצבור די בשישה שלא התפללו וארבעה שהתפללו. הנה לכאורה אין להחשיב זה לתפלה בצבור, שתפילת הצבור שייכת רק כשכל הצבור מתפללים שהם כל העשרה. ורק לענין אמירת קדיש וקדושה שהעשרה שצריכין הוא רק משום שדבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה סגי בזה שיהיו שם עשרה אף שארבעה כבר שמעו."

ג. **המנחת יצחק** (שם) ו**הגרש"ז אויערבך** (הליכות שלמה ה, ח) נקטו בדעת ביניים, שלכתחילה כאשר מתפללים ביחד תפילת לחש, טוב שעשרה יתפללו יחד וכך לצאת ידי חובת כל השיטות. כאשר אי אפשר ואין עשרה, מכיוון שחלק כבר התפללו ואפשר לסמוך על הסוברים שמספיק שישה שלא התפללו.

המתנה בחזרת הש"ץ

לפעמים, גם אם התחילו עשרה להתפלל ביחד, יש שמאריכים ומסיימים הרבה אחרי הציבור. כאשר יש מניינים גדולים זה לא מהווה בעיה, מכיוון שבדרך כלל יהיו עשרה אחרים שסיימו להתפלל ואפשר יהיה להתחיל בחזרת הש"ץ, דנו האחרונים בעקבות סתירה בשולחן ערוך, מה הדין כאשר אין מניין של אנשים שסיימו להתפלל:

מצד אחד, בעקבות דברי הרא"ש בתשובה (ד, יט) פסק **השולחן ערוך** (קכד, ד), שבמהלך חזרת הש"ץ על הקהל לשתוק, להאזין לברכות ולענות אמן, ואם אין תשעה אנשים שמקשיבים לברכות "קרובים להיות ברכותיו (של הש"ץ) לבטלה". בפשטות עולה, שעל מנת להתחיל את חזרת הש"ץ יש צורך בתשעה אנשים שיענו.

מצד שני, בעקבות דברי המהר"ם (מובא בהגהות מיימוניות תפילה ח, ט) פסק **השולחן ערוך** (נה, ו), שגם אם יש אחד (או אפילו ארבעה לדעת הרבה אחרונים) מהעשרה שעדיין מתפלל או אפילו ישן, אפשר להתחיל חזרת הש"ץ, ומוכח שלא צריך תשעה שיענו בחזרת הש"ץ (וגם המחמירים החמירו דווקא בישן, שאינו נחשב נוכח, אבל במתפלל הקלו).

יישוב הסתירה

נחלקו האחרונים ביישוב הסתירה:

א. **שולחן ערוך הרב** (נה, ד) כתב, שיש לחלק בין קדיש לבין חזרת הש"ץ. כאשר השולחן ערוך הקל באדם המתפלל הוא דיבר על אמירת קדיש (ולכן הם כתובים בסימן נה העוסק בדיני קדיש). לעומת זאת תשובת הרא"ש המחייבת שכל המתפללים יקשיבו, עוסקת בדיני חזרת הש"ץ (ולכן הם כתובים בסימן קכד העוסק בדיני חזרת הש"ץ), וכך כתב **הבן איש חי** (ויחי):

"אם הם עשרה בצמצום, ואחד מהם מתפלל תפילת י"ח שאינו יכול לענות עמהם קדיש, אף על פי כן מצטרף עמהם, והוא הדין אפילו אם היו ב' או ג' או ד' מתפללין, כל שנשאר רוב שעונין קדיש ואמנים מותר לומר קדיש. מה שאין כן בחזרה דבעינן (שצריכים) תשעה שומעים חזרת ש"ץ ועונין אמן, וכאשר יתבאר לקמן."

ב. **הציץ אליעזר** (יב, ט) ו**הילקוט יוסף** (הערות ס' קכד) חלקו על החילוק שעשו האחרונים הנ"ל וכתבו, שמדברי הבית יוסף משמע שאין חילוק בין קדיש לקדושה, ואם בסימן נה פסק השולחן ערוך שאפילו אם אחד מהנוכחים עדיין מתפלל אפשר לומר קדיש, הוא הדין בחזרת הש"ץ, וכשאחד מהנוכחים עדיין מתפלל אפשר להתחיל את חזרת הש"ץ.

אם כך כיצד יישבו את דברי השולחן ערוך שהביא את דברי הרא"ש, שכל התשעה צריכים להקשיב לדברי הש"ץ ולענות 'אמן'? הוא כתב, שיש לדייק בדברי השולחן ערוך שלא כתב שהמתפלל חזרת הש"ץ ללא תשעה עונים ברכותיו לבטלה, אלא "שקרובים ברכותיו לבטלה", משמע שמעיקר הדין אין בכך בעיה, אלא שבכל זאת ראוי שתשעה יענו לחזרת הש"ץ.

עם זאת, למרות שמעיקר הדין גם אם אחד מהאנשים עדיין מתפלל אפשר להתחיל חזרת הש"ץ, לכתחילה (במקום שאין בכך טורח רב) פסק **השולחן ערוך** (נה, ז) בעקבות המהר"ם, שכדאי לחכות למתפלל הנוסף כדי לזכות גם אותו לענות קדושה. ובלשונו של הציץ אליעזר:

"מכל האמור ומבורר נראה דשפיר (= שבהחלט) אפשר לסמוך ולהקל ולהתחיל חזרת הש"ץ במניין מצומצם, גם כשאחד עומד עדיין בתפילה, מובן כשאין נחיצות ויש אפשרות לחכות, דצריכים לחכות עד שיגמור גם היחיד, וזהו גם אפילו כשיש בלעדיו עשרה, כדי לזכותו, כדאיתא במהר"ם שם וכנפסק בשולחן ערוך שם בסימן נה סעיף ז."

ג. **המגן אברהם** (נה, א) בדעה שלישית והמקילה ביותר לא הבין את השולחן ערוך כדעת הציץ אליעזר, אלא כדעת שולחן ערוך הרב (שצריך תשעה אנשים כדי להתחיל את חזרת הש"ץ), אך למעשה פסק שמספיק לחכות לששה אנשים בשביל להתחיל חזרת הש"ץ. בטעם הדבר הביא את **המהרי"ל** שכתב, שמתוך כך שהרבה אנשים מדברים בחזרת הש"ץ מוכח שלא צריך תשעה עונים.

חזרת הש"ץ קצרה

לעיתים יש חשש שלא כל הנמצאים במניין יענו על ברכות החזן, במקרים כאלה על החזן להתנות שאם אין מספיק עונים אז תפילתו תהיה תפילת נדבה. אפשרות נוספת לפתור את הבעיה היא, להתפלל תפילה קצרה. **השולחן ערוך** (רלב, א) פסק, שאם הזמן קצר ויש חשש שיעבור זמן המנחה - יש להתפלל חזרת הש"ץ בנוסח מקוצר.

גם במקום שיש חשש שלא מספיק אנשים יענו על החזרה נחשב המקרה כשעת הדחק, ומותר לומר את חזרת הש"ץ בנוסח מקוצר (אם כי לדעת הקבלה אין לעשות כך). במקרה זה יש שסוברים שיש להתפלל עם החזן בלחש עד קדושה (רמ"א, כף החיים) ולהמשיך לאחר קדושה בתפילה, ויש שסוברים שיש לשתוק עד שיגיע החזן לקדושה, ולאחר קדושה להתחיל את התפילה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו¹...